

UOT 801.73

FƏXRƏDDİN EYLAZOV

XIX ƏSRDƏ YAZILMIŞ İKİ AZƏRBAYCAN TƏZKİRƏSİ HAQQINDA

XIX əsrdə Azərbaycanda yazılan təzkirələr bir çox cəhətdən orta əsr mənbələrindən fərqlənirdi. Belə ki, bu təzkirələrin bir çoxu məhəlli xarakter daşıdığından, adı yaşadığı qəzadan kənarında tanınmayan şairlər də orada öz əksini tapa bilirdi. Bu dövrdə tərtib olunan mənbələrdə Yaxın Şərqi müxtəlif xalqlarının nümayəndələrinə rast gəlirdikə, XIX əsrin ikinci yarısında yazılan bir çox təzkirələrdə, demək olar ki, ancaq Azərbaycan sənətkarları haqqında məlumat verilir və məhəlli xarakter daşıyırdı. Məhəlli xarakterli təzkirələrin bariz nümunəsi olan Mir Möhsün Nəvvabın “Təzkireyi-Nəvvab” və Azərbaycan təzkirəçiliyi tarixinə öz yeniliyi ilə daxil olan Məhəmmədəğa Müctəhidzadənin “Riyazül-əşiqin” təzkirəsi ədəbiyyat tarixçiliyimizin öyrənilməsində xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu təzkirənin yazılması XIX əsr Azərbaycan, ədəbi mühiti ilə sıx bağlıdır.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının ilk nümunələri olan Təzkirələr klassik irsin toplanması, yayılması və təbliği, ayrı-ayrı yazıçılar haqqında müxtəlif xarakterli məlumatların qorunub saxlanması sahəsində qiymətli mənbədir. Təzkirə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının ən uzunömürlü və həm də ən kütləvi şəkillərindən biridir.

Məqalədə elmi-ədəbi janr olaraq təzkirənin XIX əsrdə yaranması və formalaşması tarixini nəzərdən keçirmək, Azərbaycan təzkirəçiliyini Yaxın və Orta şərq kontekstində öyrənmək, günümüzədək bu sahədə aparılmış müxtəlif tədqiqatlarda “Təzkireyi-Nəvvab”, “Riyazül-əşiqin” təzkirələrinin ədəbiyyat tariximiz üçün məziyyətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Açar sözlər: *Mətnşünaslıq, Naxçıvan, Təzkirə, Riyazül-əşiqin, Təzkireyi-Nəvvab, ədəbiyyat tarixi.*

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi dəyişikliklər ədəbiyyat tarixçiliyimizə də təsir göstərərək yeni meyarların və dəyərlərin üzə çıxmasına səbəb oldu. Ədəbiyyatşünaslığımız klassik irsimizin öyrənilməsində milli kök və qaynaqlara söykənmək şansı qazandı. Bu qaynaqlardan ən mükəmməli təzkirələrdir. Keçmiş sovet rejimi dövründə ədəbiyyat tarixi kitablarında adı çəkilməklə kifayətlənən və ikinci dərəcəli qaynaq rolunu oynayan, ehtiva etdiyi bilgilərə daha çox şübhə ilə yanaşılan təzkirələrin klassik irsimizin öyrənilməsindəki rolu və əhəmiyyəti danılmazdır.

Yaxın və Orta Şərq ədəbiyyatşünaslığında klassik ədəbi-bədii irsi toplayıb saxlayaraq əsrlərdən-əslərə, nəsillərdən-nəsillərə ötürən əsərlər çoxdur. Bunlar təzkirə, hədiqə, dəhvə, səfinə, töhfə, cüng və fayət, sicil, məcmuə kimi adlar daşıyır.

Sayıdığımız bu adlar içərisində yalnız təzkirələr deyil, bu janrların hər biri ədəbi irsin tədqiqində elmi əhəmiyyətə malikdir. Yuxarıda adı çəkilən janrlar içərisində təzkirə ədəbiyyat tarixi və ədəbi tənqidin vəzifəsini daha çox yerinə yetirdiyinə görə bu gün ədəbiyyatşünaslığın tədqiqat obyektinə çevrilmişdir.

Sami Sam Mirzənin “Töhfeyi-Sami” əsəri ilə başlayan Azərbaycan təzkirəçiliyi tarixində orijinallığı ilə seçilən təzkirələr quruluşuna və xarakterinə görə bir-birindən fərqlənir. Lakin bu əsərlərin hamısını birləşdirən ümumi bir məziyyət onlarda milli mənsubiyyətin qabarıq ifadəsidir. “Soydaşı Sam Mirzədən fərqli olaraq “Gülşənüş-şüəra” müəllifi Azərbaycan dilində yazılmış ədəbi əsərlərdən nümunə verməklə, artıq milli təzkirəçilik ənənəsinin başlanğıcını qoyur. Sadıq bəy Əfşar öz əsərində isə “Şairləri türk və tacik şairlərinə bölür ki”, bu, ədibin yaşadığı dövrdə milli şüurun varlığından xəbər verir. “Atəşkədə”nin bir bölməsi ümumən Azərbaycana, onun coğrafi mövqeyinə, burada baş vermiş tarixi hadisələrə, onun şairlərinə həsr edilib. M.M.Nəvvabın təzkirəsi isə yalnız Azərbaycan şairlərini əhatə edən ilk

təzkiyədir. Lütfi bəy Azərdən fərqli olaraq M.Ə.Tərbiyət “Azərbaycan” adını kitabın sərlövhasinə çıxarmış, ümumən Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi gedişini (klassik prosesi) və nümayəndələrinin yaradıcılığını (XX əsrədək) ətraflı işıqlandıra bilmişdi [13, s. 8].

Təzkiyələrin tədqiqi tarixi buradakı klassik irsin araşdırılması ilə eyni vaxta düşür. Lakin təzkiyəçiliyin inkişaf tarixinin elmi şəkildə öyrənilməsinə 1960-cı illərdən başlanılmışdır. Günümüzədək bu sahədə müxtəlif tədqiqatlar aparılmış, “Məcməül-xəvas”, “Gülşənüş-şüəra”, “Atəşkədə”, “Təzkireyi-Nəvvab”, “Riyazül-əşiqin” təzkiyələrinin ədəbiyyat tariximiz üçün məziyyətləri və qiymətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatı tarixçiliyində təzkiyələrin ilk tədqiqatçısı kimi görkəmli ədəbiyyatşünas Salman Mümtazı hesab edə bilərik. Salman Mümtazın “Azərbaycan ədəbiyyatı” silsiləsindən olan əsərlərinin yazılmasında əsas mənbələrdən biri kimi orta əsrlər və XIX əsr təzkiyələri götürülmüşdür. Şairlərin həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş əsərlərdə müəllif ilk növbədə təzkiyələrə müraciət edir. Salman Mümtaz özü də 1900-cü ildən başlayaraq iyirmi beş ildən artıq bir müddət ərzində apardığı tədqiqat işlərində əsas məxəzlərdən birinin “mürgənlər, güvələr ağızlarından, siçanlar və kəsəyənlər boğazlarından artıq qalmış cırıq-mırıq yarpaqlar və darmadağın cümlələr və bəyazların” olduğunu qeyd edir. Ədib öz məqalələrində bəzi təzkiyələrə tənqidi yanaşır, onların ədəbiyyat tariximizi yaratmalarına geniş imkanları olduğu halda farsofil tendensiyaya uymaqla yanlış mövqe tutaraq millilikdən uzaqlaşmış başqa xalqlara xidmət göstərmələrini ürək ağrısı ilə qarşılayırdı: “Əgər bizi doğru və düz yolumuzdan azdıran yazıçıların hamısı əcnəbi millətlərdən olsa idilər, bəlkə də mən bir o qədər acımazdım. Amma təəssüf olsun ki, Azərbaycan oğlu müvərrixlərimiz, ədiblərimiz, şairlərimiz də həmin o zehniyyətə qapılmış və o yabançı hislərin axıntısında özləri ilə bizi də baş aşağı axıdıb getmişlər” [11, s. 31]. Salman Mümtaz təzkiyələrin bəzi çatışmayan cəhətlərinə baxmayaraq onları araşdırmaqdan yorulmamış, bəzilərini əldə edə bilmədiyi üçün təəssüflənmiş, gələcək tədqiqatlar üçün bir sıra təzkiyələrin adını yaddaş səhifələrinə qeyd etmişdir. AMEA M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun 24 nömrəli fondunda 414 sayılı saxlanma vahidi altında Salman Mümtazın bir səhifəlik təzkiyə adlarını əks etdirən vərəq qorunur ki, bu da onun təzkiyələrin tədqiqinə böyük maraq göstərməsini təsdiqləyir. Bu əlyazması ən qədim fars təzkiyəsi olan “Lübab-əl-əlbab”dan başlayaraq, XX əsrin əvvəllərində tərtib olunmuş Azərbaycan müntəxabatlarına qədər bir çox antoloji əsərləri əhatə edir [10, s. 79].

Ədəbiyyatşünas Əziz Mirəhmədov təzkiyəni elmi-ədəbi əsər kimi qiymətləndirmiş, orta əsrlərin ədəbiyyatını öyrənmək üçün mühüm mənbə hesab etmişdir. Ə.Mirəhmədovun “Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti”ndə təzkiyələr haqqında kifayət qədər bilgi verilməmiş, bu ədəbi növün daha çox mənfə cəhəti nəzərə çatdırılaraq qeyd olunmuşdur ki, “bu əsərlərə tənqidi yanaşmaq, bəzi müəlliflərin qeyri-obyektiv, mübaligəli, bir çox hallarda sinfi məqsədlə təhrif olunmuş iddialarına aldanmamaq lazımdır” [10, s. 168]. Ə.Mirəhmədovun fikrincə, təzkiyələrdə bioqrafik cəhət və sənətkarlıq məsələləri üstünlük təşkil edir.

Görkəmli alim Həmid Araslının XIX əsr təzkiyələri haqqında mülahizələrinin yekunu olaraq yenə də bu janrın kəsir cəhətləri vurğulanmışdır. H.Araslıya görə, təzkiyəçilərin əsərlərində bir sıra dolaşılıqlar da vardır. Onlar bəzən ağızdan-ağıza eşitdikləri təhrif olunmuş məlumatları həqiqət kimi verirlər. Buna görə də istifadə edilən təzkiyələrə mütləq tənqidi yanaşmaq, onlardan daha çox faktik materialları təsbit etmək işində istifadə etmək lazımdır [1, s. 6].

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında təzkiyələrin öyrənilməsi sahəsində görülən işlərdən birincisi onların tərcümə və yaxud transfoneliterasiya olunaraq nəşr edilməsidir. Bu günə kimi

Azərbaycan təzkiyələrindən Seyid Əzim Şirvaninin “Təzkiyətüş-şüəra”, Məhəmmədəli Tərbiyətin “Danışməndani-Azərbaycan”, Məhəmmədəğa Müctəhidzadənin “Riyazül-əşiqin”, Mir Möhsün Nəvvabın “Təzkireyi-Nəvvab” (1998) əsərləri kiril əlifbası ilə nəşr olunmuşdur [9, s. 34].

Tam qətiyyətlə deyə bilərik ki, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında təzkiyələrin elmi dəyəri ilk dəfə akademik Kamal Talibzadənin “Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixi” əsərində verilmişdir. Görkəmli alim öz əsərində təzkiyəni Azərbaycan ədəbi fikrinin üç istiqamətindən biri hesab edir və onun ədəbiyyat tarixçiliyimiz üçün əhəmiyyəti haqqında yazır: “Orta əsr ədəbi tənqidinin tarixi inkişafına güclü təsir göstərən mənbələrdən biri də təzkiyədir. Təzkire şərqdə ədəbiyyatşünaslığın ən kütləvi, yayılmış janrlarından olmuş və ədəbi fikrə çox zaman keçilən ədəbi yolun müasir oxunuşu baxımından təsir göstərmişdir” [12, s. 36]. K. Talibzadə haqlı olaraq orta əsrlər ədəbi fikrinin inkişaf mərhələlərinin XIX-XX əsrlərdə demokratik Azərbaycan ədəbiyyat tarixinin inkişafı üçün zəmin olması fikrini irəli sürmüşdür [12, s. 35].

90-cı illərdən etibarən bu sahədə davam etdirilən tədqiqat daha sistemli bir şəkildə almağa başlamışdır. Azadə Musayeva və Cavid Musayevin “Bağdadda yaranan Azərbaycan ədəbiyyatı” əsəri Əhdi Bağdadinin “Gülşənüş-şüəra” təzkiyəsindən ətraflı bəhs etmişdir. Tahirə Nurəliyevanın “Azərbaycan ədəbiyyatının tədqiqində əlyazma kolleksiyalarının əhəmiyyəti” əsərində isə Bəhmən Mirzənin təzkiyəsi ilə tanış oluruq [6, s. 64].

Təzkiyələrin öyrənilməsi sahəsində dəyərli işlərdən birini də Vəcihə Feyzullayevanın Əhdi Bağdadi və onun “Gülşənüş-şüəra” təzkiyəsi [2] məqaləsidir. Məqalədə Əhdi Bağdadinin yaşadığı dövr və mühit təsvir olunmuş, təzkiyəçinin şəxsiyyəti və dünyagörüşü əks olunmuş, “Gülşənüş-şüəra” təzkiyəsinin əhatə etdiyi azərbaycanlı şairlər haqqında bilgilər verilmişdir. Müəllif Əhdi Bağdadinin təzkiyəsinin məziyyətlərindən danışdıqdan sonra bildirir ki, kiçik bir məqalə həcmində böyük çalışmasının cüzi bir hissəsini verməklə kifayətlənmişdir. Məqalənin yazılmasında əsas məqsəd XVI əsrdə Bağdadda Azərbaycan ədəbi mühitini, ədəbi-estetik fikrimizin əsas qaynaqlarından biri kimi Əhdi təzkiyəsinin böyük əhəmiyyətini açıqlamaq olmuşdur [2, s. 89].

Azərbaycan təzkiyəçiliyinin təməül tarixini izləmək və bu elmi-ədəbi janrın xüsusiyyətlərini öyrənmək baxımından Raqub Qasımovun “Məhəmməd ağa Müştəri” [5], Aytən Hacıyevanın “Riyazül-əşiqin” və “Təzkireyi-Nəvvab” təzkiyələrinin müqayisəli təhlili [3] və s. məqalələr, Məntiqə Muradovanın “Sadiq bəy Sadiqinin həyat və yaradıcılığı”, Cənnət Nağıyevanın “Azərbaycanda Nəvai” əsərləri və Aljira Topalovanın “Ədəbiyyat tarixinin öyrənilməsində təzkiyələrin rolu və Ağa Məhəmməd Müctəhidzadənin “Riyazül-əşiqin” təzkiyəsi [14] monoqrafiyaları, Aytən Hacıyevanın “Mir Möhsün Nəvvabın ədəbi-bədii irsi” adlı namizədlik dissertasiyası da diqqətəlayiqdir.

XIX əsrdə Azərbaycanda yazılan təzkiyələr bir çox cəhətdən orta əsr mənbələrindən fərqlənirdi. Belə ki, bu təzkiyələrin bir çoxu məhəlli xarakter daşıdığından, adı yaşadığı qəzadan kənardə tanınmayan şairlər də orada öz əksini tapa bilirdi. Məsələn, Nəvvabın öz təzkiyəsinə daxil etdiyi səksəndən artıq şairin hamısı keçən əsrdə Şuşa və onun ətraf kəndlərindəndir. Əlbəttə, bu şairlərin çoxunu Şuşadan kənardə tanıyan yox idi. Bu dövr təzkiyələrinin xüsusi cəhətlərindən biri də xalq şeiri üslubunda yazanları da əhatə etməsidir.

Bu dövrdə tərtib olunan mənbələrdə Yaxın Şərqi müxtəlif xalqlarının nümayəndələrinə rast gəlikəsə, XIX əsrin ikinci yarısında yazılan bir çox təzkiyələrdə, demək olar ki, ancaq Azərbaycan sənətkarları haqqında məlumat verilir [4, s. 79].

Məhəlli xarakterli təzkiyələrin bariz nümunəsi olan “Təzkireyi-Nəvvab” nəinki Mir Möhsün Nəvvabın əsərləri içərisində, həmçinin ədəbiyyat tarixçiliyimizdə də xüsusi əhə-

miyyəət kəsb edir. Bu təzkirənin yazılması XIX əsr Azərbaycan, ən əsas isə Şuşa ədəbi mühiti ilə sıx bağlı olub. Bu dövrdə Şuşa şəhərində iki ədəbi məclis – “Məclisi-üns” və “Məclisi-fəramuşan” fəaliyyət göstərirdi. Mir Möhsün Nəvvab da “Məclisi fəramuşan”a rəhbərlik etmişdir. Klassik irsin araşdırılması, poeziya və ədəbi nümunələrin təhlili, başqa ədəbi məclis üzvləri ilə şeirləmə, bu şeirləmələrin nəticələrinin təhlili “Təzkireyi-Nəvvab” kimi bir əsərin meydana gəlməsinə səbəb olur. Mir Möhsün Nəvvab təzkirənin müqəddiməsində etiraf edir ki, bu əsəri yaxın dostlarının təhriki ilə 1891-ci ildə yazmağa başlamış və 1892-ci ildə bitirdikdən sonra da üzərində işləmişdir. Bunu təzkirədə olan qeydlər və boş buraxılmış səhifələr də sübut edir [8].

Təzkirənin maraqlı, diqqətəlayiq cəhətləri çoxdur. Məsələn, bir çox şeirlərin nə münasibətlə yazılması o dövrün ədəbi prosesini izləmək, şairlərin həyat və yaradıcılığını ətraflı öyrənmək baxımından olduqca dəyərlidir. “Təzkireyi-Nəvvab”ın diqqətəlayiq cəhətlərindən biri də indiyədək təzkirələrin heç birində rast gəlmədiyimiz avtoqraf toplamaqdır. Təzkirəni yazarkən müəllif bir çox şairləri yanına dəvət etmiş və şeirlərini xatirə olaraq avtoqraf kimi həmin kitaba yazdırmışdı. Bu mümkün olmadıqda isə şairlərdən avtoqraf vərəqləri alaraq təzkirəsinə tikmişdir.

Azərbaycan təzkirəçiliyi tarixinə öz yeniliyi ilə daxil olan əsərlərdən biri də Məhəmmədəğa Müctəhidzadənin “Riyazül-əşiqin” təzkirəsidir [8]. 1912-ci ildə İstanbulda çap olunmuş “Riyazül-əşiqin” təzkirəsinin orijinal əsər və ya tərcümə olması barədə də fikir ayrılığı mövcuddur. Təzkirənin müqəddiməsində yazırdı. “Riyazül-əşiqin” iki mövqeyə və bir bağçaya məqsun olundu. Bu ifadədən anlaşılır ki, təzkirə iki cild şəklində planlaşdırılmışdır.

Azərbaycan dilində yazılan “Riyazül-əşiqin” təzkirəsi də XIX əsr milli-məhəlli təzkirələr üçün xarakterik olan bir formada – iki hissədə yazılmışdır. Birinci hissədə təzkirə yazılarkən artıq dünyasını dəyişmiş şairlər haqqında, ikinci hissədə isə müəllifin müasiri və həyatda olan ədiblər haqqında olan məlumatlar, onların əsərlərindən nümunələr verilmişdir. Əsərin müqəddiməsindən məlum olur ki, təzkirə İskəndər bəy Rüstəmbəyovun sifarişi ilə yazılmışdır. Əsər hicri qəməri 1325-ci ildə müəllif tərəfindən sona çatdırılmışdır. Bu barədə müəllif müqəddimədə məlumat verərək yazmışdır: “Qərəz, çu təmənnamın surəti miratizəmirimdə ciltvəgər idi. Tainki hicrətin min üç yüz iyirmi beşində bir gün cənabi-səkar İskəndər bəy Rüstəmbəyov ki, cümleyi-əyani-vilayətdən və darayi-zəkavətü-mərifət idi və iqlimu danişü qiyasətdə vaqiəh İskəndərü-zəmanü zülmati-Qarabağ içrə abən cəddi Çün abihəyat mənbəyi-cudü ehsan idilər hüzuruna müşəvvəf olub ayineyi-qəlbimdə müsəvvər olan müddəanı nian verib və əraitibəndəliyi yerinə yetirdim” [7].

Göründüyü kimi, Müctəhidzadənin Türkiyədə təhsil alması və əsərin İstanbulda nəşri onun qrammatik prinsiplərinə təsirsiz qalmamışdır.

Təzkirədə şairlərin sıralanması onların vəfat tarixləri üzrə olsa da, bu qaydaya hər zaman əməl olunmamışdır. Bu cür düzülüş əsas etibarilə 1255-ci ildən sonraya aiddir. Təzkirələrdə bu uyğunsuzluğun səbəbi isə şairlərin bioqrafiyasında ölüm tarixlərinin göstərilməsi ilə bağlı olur [26, s. 60].

“Riyazül-əşiqin” təzkirəsinin ən yadda qalan cəhəti isə Azərbaycan təzkirə ənənəçiliyində ilk dəfə olaraq şairlərin avtoqraflarının verilməsidir.

Araşdırmalar AMEA Naxçıvan Bölməsi Əlyazmalar Fondunda mühafizə olunan Müştəri Müctəhidzadə Qarabağının “Riyazul-əşiqin” və Mir Möhsün Nəvvabın “Təzkireyi-Nəvvab” təzkirələrinin üzərində aparılmışdır. Məqsəd müxtəlif müəlliflər tərəfindən tərtib olunan bu təzkirələrin xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaq, onların səciyyəvi elmi məziyyətlərini

müəyyənləşdirmək və Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin izlənilməsi və yazılmasındakı əhəmiyyətini dəyərləndirməkdir.

Araşdırmalar nəticəsində gəlinən qənaətlər budur ki, bu təzkirələr məhəlli xarakter daşdığından adı yaşadığı regiondan kənarında tanınmayan şairlər də orada öz əksini tapa bilmişdir. Digər təzkirələrdə Yaxın Şərqi müxtəlif xalqlarının nümayəndələri haqqında məlumatlara rast gəlikəsə, XIX əsrin ikinci yarısında yazılan həmin təzkirələrdə, demək olar ki, ancaq Azərbaycan sənətkarları haqqında məlumat verilir.

Tədqiqata cəlb olunan təzkirələrin bir böyük elmi əhəmiyyəti də bundan ibarətdir ki, onlarda təqdim olunan şeir və nəsr nümunələri həm Azərbaycan ədəbi dilinin müəyyən inkişaf mərhələsini, həm də bəzi dialekt və şivələrinin özünəməxsus xüsusiyyətlərini araşdırmaq üçün zəngin material verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Araslı H. XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı: ADU-nun nəşri, 1956, 327 s.
2. Feyzullayeva V. "Gülşəni-şüəra" təzkirəsi // Ədəbiyyat məcmuəsi, XVI c., Bakı, 1999, s. 121-124.
3. Hacıyeva A. "Riyazül-əşiqin" və "Təzkireyi-Nəvvab" təzkirələrinin müqayisəli təhlili. Tədqiqatlar (elmi məcmuə). Bakı, 1999.
4. Qarayev N. "Təzkireyi-ziyayi" və "Təzkireyi-Nəvvab" haqqında bəzi qeydlər // Azərbaycan əlyazması xəzinəsi. IV c., Bakı: Elm, 1976, s. 53-60.
5. Qasimov R. Məhəmməd ağa Müştəri // "Ulduz" jur., Bakı, 1988, № 8, s. 93-95.
6. Qəhrəmanlı N. Milli ədəbiyyat tarixçiliyi: genezis, inkişaf, dövrləşdirmə problemləri. Bakı: Qartal, 1997, 196 s.
7. Müstəhidzadə M.Q. Riyazül Aşiqin, 1328 h.ş., İstanbul, 278 s., AMEA Naxçıvan Bölməsi, Əlyazmalar Fondu, şifr: B 85/165.
8. Mir Möhsün N. Təzkireyi Nəvvab, Bakı, 1913, 248 s., AMEA Naxçıvan Bölməsi, Əlyazmalar Fondu, şifr: B 86/166.
9. Məmmədova M. Orta əsrlər təzkirəsi // Bakı: Elm və həyat, 1974, № 12, s. 34-41.
10. Mirəhmədov Ə. Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti. Bakı: Maarif, 1978.
11. Mümtaz S. Azərbaycan ədəbiyyatı qaynaqları. Bakı: Yazıçı, 1986, 446 s.
12. Talıbzadə K.A. Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixi. 1800-1920-ci illər. Bakı, Maarif, 1984.
13. Tərbiyət M. Danişməndani-Azərbaycan. Bakı: Azərənəşr, 1987, 434 s.
14. Topalova A. Ədəbiyyat tarixinin öyrənilməsində təzkirələrin rolu və Ağa Məhəmməd Müctəhidzadənin "Riyazül-əşiqin" təzkirəsi (namizədlik dissertasiyası). Bakı: Elm, 2001, 310 s.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail:eylazov.f@gmail.com

Fakhraddin Eylazov

ABOUT TWO AZERBAIJAN TAZKIRAS WRITTEN IN XIX CENTURY

Tazkiras written in the 19th century, in Azerbaijan differed in many aspects from medieval sources. As many of these tazkiras were of a local character, the poets who were not known beyond the district which they lived in were also able to find their reflection there. Though we have encountered representatives of various peoples of the Middle East in the sources compiled up to that time, many of the tazkiras of the second half of the 19th century are only informative about Azerbaijanian artists and of local character. An outstanding example of local tazkiras is Mir Mohsen Nawab's "Tazkireyi-Navwab" and the "Riyazul-ashigin" by Mohammedaga Mujtahidzadeh which is a contribution to the history of Azerbaijan's tazkira history with its novality are of great

importance in the study of our literature history. The writing of this tazkira is closely connected with 19th century Azerbaijan literary environment.

The Tazkiras, the first examples of Azerbaijani literary criticism, are valuable sources in the collection, dissemination and promotion of classical heritage, and the preservation of various types of information about individual writers. The tazkira is one of the longest and most popular forms of Azerbaijani literary criticism.

The article provides an overview of the history of the 19th-century origins and formation of tazkira as a scientific and literary genre, the study of the Azerbaijani tazkira in the context of the Middle East, and accomplishment and value of “Tazkireyi-nevabab”, “Riyazul ashigin” for our literature history.

Keywords: *textual criticism, Nakhchivan, Tazkira, Riyazul-azhigin, Tazkireyi-Navwab, Literature History.*

Фахреддин Эйлазов

О ДВУХ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ТЕЗКИРЕ, НАПИСАННЫХ В XIX ВЕКЕ

Написанные в Азербайджане в XIX веке тезкире во многом отличались от средневековых источников. Так, многие из этих тезкире носили локальный характер, поэты, не признанные за пределами их уездов, могли найти там свое отражение. Если до этого времени в составленных источниках мы сталкивались с представителями различных народов Ближнего Востока, то во многих тезкире, написанных во второй половине XIX века дается информация только об азербайджанских мастерах, и они тоже носят локальный характер. Являющийся ярким примером локальных тезкире, тезкире Мохсуна Навваба “Тазкирейи-Навваб” и вошедший в историю азербайджанской тезкире с новшествами, тезкире Мухаммедага Муджатахидзаде «Рийазюл-ашигин», имеют особое значение в изучении истории нашей литературы. Написание этой тезкире тесно связано с азербайджанской литературной средой XIX века.

Тезкире-первые образцы азербайджанского литературоведения, являются ценными источниками в области сбора, распространения и пропаганды классического наследия, защиты и хранения информации об отдельных писателях. Это одна из самых продолжительных и самых массовых форм литературоведения Азербайджана.

В статье описывается история создания и формирования тезкире в XIX веке как научно-литературного жанра, изучается азербайджанское тезкире в контексте Ближнего и Среднего Востока. В различных исследованиях, проведенных до настоящего времени в этой области, было определено значение и достоинства литературных произведений “Тазкирейи-Навваб” и “Рийазюл-ашигин” в истории нашей литературы.

Ключевые слова: *Текстоведение, Нахчыван, Тезкире, Рийазюл-ашигин, Тазкирейи-Навваб, история литературы.*

(Filologiya üzrə elmlər doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi:

İlkin variant 19.12.2019

Son variant 10.01.2020